

Prosjekt
Vern vipa

Informasjon og handlingsplan

BioDiv2010 i samarbeid med naturforvalteren i Karmøy

Vipefalk varsler unger over kubeite ved Husøy-kanalen 6.6.2009.

Vern vipa

Informasjon og kortfattet handlingsplan for å redde vipa og andre trua fuglearter i Karmøys jordbrukslandskap. Brosjyren er utarbeidet av BioDiv2010 i samarbeid med naturforvalteren. Tekst og bilder: Arnt Kvinnesland.

Bakgrunn for prosjektet

Vipa er en av Karmøys mest kjente og kjære fugler. Det finnes vel ikke en eneste vår uten at aviser og radio melder med glede: "Vipa er kommet!" Nyheten varsler lysere, gode tider. Noen få steder i kommunen hekker vipa ennå vanlig, men i Karmøy sett under ett har antallet gått kraftig tilbake. Mange tidligere kjerneområder, står nå helt tomme. Det store bestandstapet skjedde utover på 1980-tallet, og de siste årene har hekkebestanden falt til under 200 par og vi må nå regne vipa som "nær trua" med å bli utryddet. Mange andre hekkefugler i jordbrukslandskapet har fulgt samme negative utviklingstrend. Heilo, småspove, storspove, rødstilk, åkerrikse og bergirisk er noen eksempler. Det er derfor på høy tid å gjøre et konkret forsøk på å stanse og snu utviklingen. Vipa og mange andre fugler har sin naturlige plass på "bondelandet". Har vi ikke plass til dem, har vi et problem med troverdigheten vår som gode forvaltere av naturressurser og biologisk mangfold.

Vipa ble i 2006 oppført på den norske rødlista for utrydningstrua arter basert på en bestandsnedgang på ca 15-30% i siste 15 års perioden. Også stor tilbakegang generelt i EU, f eks 53% ned i Storbritannia i perioden 1983-2008. Hovedårsaker til vipa sine problemer er effektiviseringen innen jordbruket: intensiv utnyttelse som inkluderer kantsoner; slått, pløying og såing til ugunstige tidspunkter, opphør av beite eller for høyt beitetrykk. Økt predatorpress i form av katter, mår, rev, mink og rovfugler bidrar også til vipas problemer med å få nok unger på vingene til å holde bestanden oppe.

En av få vipeunger som vokste opp på Sør-Karmøy i 2009. Legg merke til at den er på en åker.

Årsaker til bestandsnedgangen

Oppsummerende kan følgende faktorer forklare den dramatiske nedgangen i vipebestanden i Karmøy de siste 25 årene:

Industrijordbruket

Endring av bruksmåter: færre åkerlapper, mer siloslåtteng enn før. Jordbearbeidelse gjennom hele hekkesesongen fører til knuste egg og drepte unger. Mindre beitemarksareal som er egna til hekking.

Gjengroing

Mange næringsrike våtmarksområder og store deler av lynchheia som tidligere huset viper, har grodd igjen med takrør, grov lynch, einer og kratt, noe som igjen skyldes opphør av brenning og beiting.

Utbygging

Ødeleggelser eller forringelser av hekkehabitater og biotopendringer pga ulike utbyggingsaktiviteter, private eller offentlige. Husøy-området, Bygnes/Østrem og Veamyra er grelle nok eksempler sett fra fugleperspektiv.

Drenering

Uttørking av myr og fukteng til fulldyrking eller skogplanting har foregått i høyt tempo helt fram til i dag. De store barskogfeltene og trærne som nå sprer seg uhemmet videre utover i åpent landskap, legger beslag på stadig flere hekkeplasser for vipe og andre våtmarksarter. Samtidig trekker trærne til seg så mye vann fra grunnen at grøfter, sig og torvmyrer utenfor plantefeltene også blir uegnet for våtmarksfuglene.

Predatorer

Med skogens tilvekst i Karmøy, har antall rovdyr økt kraftig. Rovfuglene har også blitt flere. Hardest medfart får vipa trolig fra mår, rev og hønehauk. Hvor alle disse artene er representert hekker det knapt nok ei vipe lenger. Eksempler er Øst-Karmøy fra Falnes til Sørstokke, fastlandssida. For tusenvis av katter med fri adgang til alle naturtyper, er vipeunger lett tilgjengelige byttedyr.

Habitatendringer i vinterområdene

Vipene våre som overvintrer i jordbruksområder i Sørvest-Europa, møter de samme problemene der som her hjemme: industrijordbruket som ikke har plass for dem, og nedbygging av tidligere gode, næringsrike overvintringsplasser.

Nåværende status

Antall hekkende viper på Karmøy i nyere tid nådde en topp på begynnelsen av 1980-tallet for deretter å gå bratt nedover. De beste områdene har fortsatt en god del hekkepar slik som f eks på Kvilhaug-Langåker-Stava og Bø-Hauge-Hauske, mens andre steder har ingen par igjen. Totalt sett har bestanden krympet kraftig i utbredelse og blitt mer enn halvert i antall på de siste 20 åra.

Fastlandsbestanden har nesten nådd null. Noen få par har klart å holde ut på Norheim. Bestandskollaps har også skjedd langs østsida av Karmøy fra Falnes til Sørstokke, på Bygnes/Østrem og på strekningen Skår-Kvalavåg. Hekkebestanden ble i 2009 vurdert til 150-200 hekkepar i kommunen.

Det har trolig aldri i nyere tid vokst opp så få viper i Karmøy som i 2009. Men her er en ungfugl som klarte seg. Stava, 3.8.2009.

Mål

Målet for prosjektet "Vern vipa" er klart: Mer enn 0,6 vipeunger på vingene per par i gjennomsnitt hver vår! Studier har vist at vipeparene i snitt må opp i dette ungetallet for å holde bestanden stabil. Det bør ikke være uoppnåelig at 5 par viper lykkes med å få minst 3 unger på vingene! Hvordan nå dette målet? Nedenfor kommer vi med noen forslag som vi har tro på skal komme til å virke. Men det krever samlet innsats fra mange hold: fra bønder, fuglefolk, kommunale forvaltningsorganer og alle som er interessert i å bevare den unike Karmøy-naturen.

En kortfattet handlingsplan for vipa

Områdevern

Vern av nøkkelbiotoper og tilbakeføring av slike. Det må legges til rette for at områder som ennå fungerer som attraktive hekkeplasser blir skjattet på samme måte videre. Tilbakeføring av gjengrodd myrområder kan gjøres for en billig penge maskinelt.

Brakklegging av småområder

Økonomisk kompensasjon til grunneiere og bønder som kan avse et mål og to midt i eng eller åkerlandskap og unngå at slike "fristeder" blir utsatt for jordbearbeidelse i hekketida. Slike brakkområder bør pløyes eller beites før hekkesesongen starter. Inngjerding og bruk av roundup kan være aktuelt.

Artsvern

En måte å verne vipa på vil være å lokalisere reir med tanke på å beskytte egg og unger under gjødsling, pløying, såing osv. Det kan være aktuelt med kort tildekking av reir eller hurtig fjerning og tilbakelegging av reir under jordbearbeidelse. Et samarbeid mellom bonden og lokale fuglefolk bør kunne gi gode resultater.

Skiltling og ferdselsrestriksjoner

Dette vil være mest aktuelt på begrensa områder hvor det hekker fugler som folk flest ikke vet trenger beskyttelse.

Gi informasjonen i denne brosjyren videre.

Slik kan du enkelt bidra!

Andre trua arter i kulturlandskapet

Et stort antall fuglearter i Karmøys åpne kulturlandskap har en hekkebestand i fritt fall. Altfor mange er allerede utgått og vil neppe komme tilbake. Blant tradisjonelle hekkefugler i kulturlandskapet som befinner seg helt på kanten av utryddelse er brunnakke, orrfugl, åkerrikse, heilo, småspove, bergrisk og gulspurv. Alle disse var årlige og tallrike hekkefugler for bare 30 år siden. Jordbrukstilnytta hekkefugler i nedgang som dette prosjektet sterkest konsentrerer seg om i tillegg til vipa er følgende: rødstilk, storspove, fiskemåke, sanglerke og steinskvett. De siste års bestandsnedgang tilsier at disse kjente og kjære Karmøy-artene vil være borte om få år dersom utviklingen ikke snus.

Noe av det mest effektive vi kan gjøre for å få opp vipebestanden, vil nok være å la åkerlapper som denne på Hemnes fåll ligge brakk gjennom hekkesesongen.

Slike småområder med kubeiter og nærhet til vann eller sjø er blant de siste gode hekkeplassene for bl.a. vipe, rødstilk, storspove, tjeld og terner. Ved Husøy-kanalen. 3.8.2009.

Også disse trenger hjelp

32 fuglearter, eller nær en tredjedel av alle hekkefuglene i Karmøy, er helt eller delvis avhengige av jordbruket. Mange av artene er inne i en negativ bestandstrend og trenger hjelp for å klare seg. Uten disse fuglene, vil Karmøy-naturen bli et fattigere sted. At fugler som har klart seg hos oss i hundrevis av år, ja kanskje helt siden steinalderen, nå er på vikende front, er et tegn på dårlig forvaltningspolitikk. La oss gjøre det vi kan for å snu utviklingen til det beste for oss alle. Nedenfor er et knippe bilder av fugler fra Karmøys jordbruksområder. Alle disse artene har gått kraftig tilbake de siste 20-30 år. I tillegg kan en føye til buskskvett, enkeltbekkasin, gråtrost, pilfink og gjøk på lista over arter som taper terreng.

Fugler i gras- og blomsterenger

Tiltakene vi har beskrevet for vipa, vil også gjøre det lettere å lykkes med hekkingen for andre trua fugler i jordbrukslandskapet. Hver enkelt art har sine særegne krav til hekkeplass og til områder for næringssøk. Åkerrikse har helt andre fordringer til hekkebiotop enn det vipa har. Steinskvetten setter andre krav enn gulerla osv. Direktoratet for naturforvaltning har laget en egen handlingsplan for bevaring av åkerrikse i samarbeid med bl.a. Norsk ornitologisk forening. For mer informasjon om dette prosjektet kan du ta kontakt med naturforvalteren i Karmøy eller gå inn på www.akerrikse.no

Ved å la gras og urter stå til det blir frø, legges det grunnlag for et større biologisk mangfold også for insekter og pattedyr, og det bedrer samtidig levevilkårene for fuglearter som ikke hekker midt i jordbrukslandskapet, slik som f eks finker og sisiker. Å avsette småområder med gras- og blomsterenger er avgjørende for det biologiske mangfoldet. I dette bildet må en også sikre skjøtsel av de få resterende strandengene vi har og sanddyneområdene.

Støtteordninger

Dersom du som driver jordbruk eller leier ut jord til andre ønsker å bli aktiv verner av fuglelivet på stedet, finnes det støtteordninger i form av økonomisk kompensasjon. Er du interessert i nærmere opplysninger, ber vi deg ta kontakt med naturforvalteren i Karmøy.

For å beholde eller øke hekkesuksessen til vipa i de mest attraktive jordbruksområdene er brakking av småområder et viktig grep. For å være med på dette prøveprosjektet kreves:

- Arealet må være på 1-10 mål
- Brakkingen må være på plass innen 20.3
- Det må ikke skje noen inngrep i eller bruk av brakkområdet etter denne dato
- Brakkområdet må ligge ubrukt fram til 31.7
- De avsatte områdene må ikke brukes som ferdselsområder, til lagerplass eller andre aktiviteter i hekkesesongen

Vipa er blant de tidligste trekkfuglene, og de første ankommer ofte Karmøy med vinterens første snøfall en dag i februar! Da søker de gjerne til sjøkanten eller til åpent vann i form av dammer og pytter i åker og eng for å finne føde. Eggleggingen skjer fra begynnelsen av april, gjennomgående en uke og to tidligere enn på 1970-tallet. Omlegginger kan forekomme til langt ut i juni. De som lykkes i første forsøk har unger på vingene allerede i slutten av mai.

De mest intenst drevne jordene i Karmøy finner vi på Langåker som her ved Tarevika. Området har i alle år nærmest hatt en koloni med hekkende vipere, i tillegg til en rekke andre bakkehekkende arter som sandloen på bildet til høyre. Å avsette brakkområder i dette landskapet vil være et effektivt forvaltningstiltak. Opparbeidelsen av et brakkområde langs bekken som renner ut i vika tiltrekker seg stadig flere fugler etter hvert som vegetasjonen får etablert seg på ny.

Storestemmen på Bygnes på 1970-tallet. Beiting av både kyr og sauer, i tillegg til brenning, holdt høyere vegetasjon i sjakk. Det var slike myrer som var de beste vipeplassene den gang. Bare på denne myra hekket det hvert år mellom 10 og 20 par vipe, i tillegg til flere par rødstilk og enkeltbekkasin.

Med opphør av beiting og brenning skjer naturendringene fort. Her hekker det ikke en eneste vipe lenger. De to parene som ennå holder til på Bygnes, hekket i 2009 på et kubeite nede på selve garden, det andre paret på Vestheim industriområde. Begge parene mislyktes med å få unger på vingene. Legg merke til tilveksten av einer og rødhyll i forkant og bjørk og barskog i bakgrunnen. Mesteparten av selve myra har blitt dekket med takrøyr. Masse småbjørk er på vei opp i selve myra, og om noen få tiår vil Storestemmen være bjørkeskog. Utviklingen har vært den samme over hele kommunen og har jaget viper og andre våtmarksfugler på leit etter alternativer.

Karmøy – et livsfarlig og fiendtlig sted for fugler?

Her er et lite utvalg bilder som illustrerer problemene fuglene har i Karmøys åpne landskaper. Et spindellev av el ledninger, nye rovdyr som måren, ustanselig drenering av våtmarker, forsøpling, utbygging uten å spare en kvadratmeter av opprinnelig natur. Og et vipereir bare timer før det blir slukt av gravemaskinen.

Vipa kan reddes!

Ikke bare vipa, men også de få parene vi har igjen av storspove og rødstilk i Karmøys jordbrukslandskap kan reddes. Vi håper denne brosjyren har vist deg hvilke problemer mange av fuglene rundt dørene våre står overfor – og hva som må til om vi vil ha disse fjærkleddene vennene våre her også i framtida.

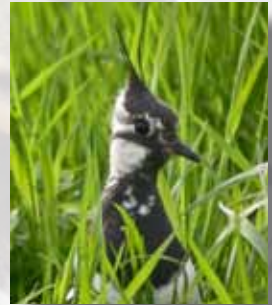

To ulike naturtyper som begge tiltrekker seg vipa i hekketida. Til venstre Stutøy (1.5.08) hvor lynggen på øya er brent og etterpå har hatt et passelig og jevn beitetrykk av villsauer. Til høyre eksempel på et svært aktivt jordbruksområde med fulldyrka eng. Slike steder som her på Hillesland (18.4.08) byr på de beste betingelser for vipa, men det betyr ikke at den lykkes som hekkefugl. Til det trengs det hensyntagen fra bøndenes side.

EXIT?

Heiloen som er en nær slektning av vipa, hekket inntil begynnelsen av 1980-årene i lynghei og på sauebeiter over hele Sør-Karmøy. Denne hannen ringmerket i Nederland på overvintringsplass i 2002, hekket i heia på Dale i 2008. Sammen med maken utgjorde de to kanskje det siste hekkeparet i kommunen og et av de siste parene av denne sørlige, lavlandsvarianten i Norge. I 2009 ble det ikke påvist hekking av heilo noe sted i Karmøy. Men vi kan ennå hindre at vipa lider samme skjebne.

Et vanlig problem for vipa i enga: Graset gror bokstavelig talt over hode på den. Da mister den oversikten og kan lett bli bytte for en predator. Samtidig vil både voksne vipa og unger ha problemer med å finne mat i høy vegetasjon.

Informasjon

Ytterligere informasjon om prosjektet "Vern vipa" og BioDiv 2010 får du ved henvendelse til Knut Bendik Storesund tlf 95777838 eller Kjell Magne Storesund tlf 97573183. Vi håper at BioDiv2010 kan være starten på flere lignende prosjekter med fokus på bevaring av Karmøys unike mangfold. Vi ønsker gjerne tilbakemeldinger om reirfunn og vellykka klekking av vippeunger.

Brosjyren er blitt til ved et samarbeid mellom naturforvalteren i Karmøy og BioDiv2010 som er en nyetablert miljøgruppe. Gruppen har som mål å være et varselslys og ei vaktbikkje i saker som angår naturforvaltning og biologiske mangfold i en folkerik kommune hvor det er et konstant press på arealer og naturressurser fra både industri og privat hold.